

Infobestand Fietsroute architectuur 2 50 km.

a. Stationsstraat 18,14 en 5. Amsterdamse school woningen. Zie bijlage over de kenmerken.

b. Schaphalsterzijk.

Voor de aanleg van de zijlen waterden de maren in het gebied af op de Fivelboezem, (gebied waar nu de Eemshaven ligt) die in de loop van de late middeleeuwen steeds verder werd bedijkt en dichtgeslibt. Toen echter de opslibbing van de buitendijkse gronden steeds verder toenam ontstonden problemen met de afwatering en werd besloten om de afwatering voortaan te regelen via de in 1361 gebouwde Winsumerzijk. Om dit te bewerkstelligen moesten nieuwe diepen worden gegraven. De Winsumerzijk was niet geschikt voor deze vergroting van haar achterland en om die reden werd in 1459 een nieuwe houten zijk gebouwd ten noorden van de Schapehals; de Schaphalsterzijk. Het [Winsumerdiep](#) werd hiervoor doorgetrokken naar het Schaphalsterzijk.

In de Tachtigjarige Oorlog werd er een schans aangelegd bij de zijk door Staatsgezinde troepen. In 1581 werd deze schans veroverd door Spaanse troepen. Tijdens deze vijandelijkheden werd de houten zijk in brand gestoken. De zijk werd vervolgens weer hersteld.

In de loop der eeuwen verzandde het Reitdiep steeds verder en in 1629 werd een meander van het Reitdiep bij Garnwerd afgesneden (het [Oude Diepje](#)), waardoor de oude Winsumerzijk overbodig werd. Deze wordt sindsdien [Oldenzijk](#) genoemd. Ter vervanging hiervan werd een nieuwe stenen Winsumerzijk aangelegd direct ten noorden van de Schaphalsterzijk. Deze zijk werd ontworpen door stadsbouwmeester Anthoni Verburgh. De werkzaamheden hieraan begonnen in 1635. In 1636 werd een nieuwe uitwateringsgeul gegraven en in 1637 werd de oude Winsumerzijk gesloopt. In 1638 waren de werkzaamheden voltooid.^[1] Iets daarvoor werd in 1632 het zijlvester-timmerhuis gebouwd; de voorganger van het huidige waarmanshuis.

Tussen 1660 en 1662 zijn waarschijnlijk de sluisdeuren vervangen en mogelijk andere reparaties gepleegd, getuige een in 1660 gegoten [sluispot](#) (draaischarnier) van de Winsumerzijk (nu in [Groninger Museum](#)) en een gedenksteen met het jaartal 1662. In 1669 en 1733 werden plannen gemaakt voor een stenen Schaphalsterzijk, omdat de houten zijk veel onderhoud vergde en begin 18e eeuw tevens begon te lekken. In 1734 werd vervolgens de bouw van een stenen sluis aanbesteed. De nieuwe stenen Schaphalsterzijk werd geplaatst tussen de gebinten en op de vloer van de oude houten sluis. In 1790 werden beide zijlen voor het in die tijd astronomisch hoge bedrag van 48.000 gulden vernieuwd omdat bij hoog water er water onder de sluisen door kon sijpelen, wat op termijn kon leiden tot het wegspoelen van de grond eronder.

Nieuwe Sluis en latere reparaties.

Tussen de beide zijlen lag een eilandje dat bij de herstelwerkzaamheden van 1790 een stenen muur kreeg en in 1890 werd vervangen door een [schutsluis](#) ([keersluis](#)), de **Nieuwe Sluis**, om zo de scheepvaart te bevorderen. In dat jaar werden ook de gedenksteden geplaatst (1662) en (1733) in de beide oude sluisen. Zo liggen er sindsdien drie sluisen vlak bij elkaar. In 1843 werd het huidige waarmanshuis gebouwd op de plaats van het oude zijlvester-timmerhuis. In 1882 werden verschillende aanpassingen gedaan aan dit waarmanshuis.

Nadat in 1877 de dijk bij zoutkamp gereed was gekomen en eb en vloed waren verdwenen, werd in 1890 de Dam tussen de beide sluisen verwijderd en vervangen door een nieuwe sluis. Tussen 1916 en 1917 werden de sluisen vernieuwd, waarbij de houten puntdeuren van de Winsumerzijk en de Schaphalsterzijk werden vervangen door stalen schuiven. Alleen de Nieuwe Sluis behield haar bestaande puntdeuren. Deze werden pas in 1948 verwijderd. In 1956 werden tevens schotbalken aangebracht bij deze sluis. In 1965 werden de houten brugdekken vervangen door een betondek.

Nadat de zeedijken op deltahooft waren gebracht en in 1969 de [Lauwerszee](#) werd afgesloten, verloren de sluisen hun functie. Sindsdien werden de sluisen decennialang verwaarloosd. In 1963 werd een weg aangelegd over de sluisen, waarbij over de Nieuwe Sluis een brug werd gebouwd.

Renovatie en bouw gemaal.

In 1995 nam het waterschap Noorderzijlvest het besluit om de drie sluisen af te breken, om plaats te maken om op deze plek een waterniveaoverschil te creëren in het kader van het opvangen van de gevolgen van de [bodemdaling](#) voor de waterbouwkundige [kunstwerken](#) als gevolg van de Groningse [aardgaswinning](#); in een deel van het waterschap steeg het waterniveau namelijk steeds verder. Dit vormde het begin van een 10

jaar durende strijd over de plek. Gealarmeerde burgers richtten namelijk daarop de 'werkgroep behoud en restauratie Schaphalsterzijl' op die in december 1995 werd omgezet in de 'Stichting Behoud Schaphalsterzijl'. Na het indienen van 1600 handtekeningen tegen de sloop, besloot het waterschap de sloop niet door te zetten, maar een nieuw plan te maken: De zijlen zouden worden gerestaureerd en om het niveauverschil te realiseren werd er pal naast een gemaal gebouwd. Dat was echter tegen het zere been van de tegenstanders, die dit nieuwe gemaal niet vonden passen op deze plek qua sfeer en karakter; het 'historische ensemble' zou er door worden aangetast. Nadat bezwaren niets opleverden startten zij een juridisch gevecht tegen de bouw van de sluis. Ook kwamen ze met een alternatieve locatie; aan de westrand van het dorp [Winsum](#) bij de rioolzuiveringsinstallatie was ook een geschikte plek. De raad van de gemeente [Het Hogeland](#) die de bouwaanvraag behandelde, vond dit echter een 'inbreuk op het open landschap en de onmiddellijke omgeving' en wees het voorstel in 1998 af, om er enkele jaren later overigens wel een [windturbine](#) toe te staan. In hetzelfde jaar werden op voordracht van de stichting het sluisencomplex en de sluiswachterswoning aangewezen als rijksmonument. De bouwaanvraag voor het nieuwe gemaal werd echter goedgekeurd. In 2002 werd begonnen met de voorbereidende werkzaamheden. In september 2002 vernietigde de Raad van State echter de bouwvergunning, maar na een nieuw raadsbesluit konden de werkzaamheden in het voorjaar van 2003 worden hervat. De restauratie en bouw kostten 9 miljoen euro en werden grotendeels bekostigd door de [NAM](#) als veroorzaker van de bodemdaling. In november 2005 kwamen de restauratie van het oude sluisencomplex en het nieuwe gemaal [Schaphalsterzijl](#) gereed.

c. Woning in Amsterdamse Schoolstijl nr. 4. Zie bijlage.

d. Kerk Zuurdijk.

In 1849 werd dit van oorsprong 13e eeuwse zaalkerkje grondig verbouwd waarbij veel van het middeleeuwse karakter verloren ging. Oorspronkelijk waren er gemetselde gewelven, waavan in de muur nog boogvormen herkenbaar zijn. De kerk van Zuurdijk is zeker van 1287, maar later gevonden bouwsporen maken het aannemelijk dat de kerk een jaar of vijftig ouder is. In de loop der eeuwen is er heel wat aan de kerk veranderd, de toren werd in 1789 opnieuw gebouwd en de kerk werd een stuk 'ingekort'. De kerk werd in 2001 grondig gerestaureerd.

In de kerk en op het kerkhof liggen veel rijke boeren uit Zuurdijk, in de eerste helft van de 19e eeuw een van de rijkste dorpen van Groningen. Het dorp kende ook veel minder bedeelde inwoners. Na het winnen van een SOGK-wedstrijd komt er een gedenksteen voor deze armen met een tekst van Geuchien Zijlma (1842-1922). Sleuteladres(sen): Hoofdweg 51; tel. 0595-402482. De kerk is bij mooi weer altijd open en anders haal je een sleutel bij het sleuteladres.

e. Boerderij Hayemaheerd.

Deze villaboerderij is gebouwd in 1929 naar een ontwerp van Willem Reitsema Tzn. Op het Hoogeland van Groningen zijn ook bij sommige boerderijen fraaie voorbeelden te vinden van de Amsterdamse School. Soms werd het woonhuis van een bestaande boerderij verbouwd, maar ook – zoals hier – werden de schuur en woning tegelijkertijd ontworpen. De oorspronkelijke boerderij ("Hayemaheerd") die hier ooit stond was toen net afgebrand.

Het woonhuis is met een lage hals verbonden met de schuur. Hiermee is het echter geen traditionele kop-hals-romp boerderij omdat het woonhuis 90 graden is gedraaid naar het zuiden, om een beter uitzicht te krijgen over de landerijen. Wat je op de laatste foto mooi ziet, is dat rechts van het woonhuis de "hals" als laag stuk zichtbaar is en deze dus (niet zoals bij een kop-hals-rompboerderij) als het ware naast de schuur ligt. Met andere woorden, de nokken van woonhuis en schuur liggen niet in elkaars verlengde.

De schuur heeft een pannendak met daarboven riet. Tegenwoordig is het dak echter grotendeels met golfplaat bedekt. De ingang van het woonhuis ligt bij de één-verdiepinghoge uitbouw, vlakbij de hals. De muren zijn opgetrokken uit gesinterde donkerpaarse baksteen. Het pannendak bestaat uit geglazuurde zwarte tuiles du nord. Opvallend aan de voorgevel is de hoge schoorsteen met het bouwjaar. Deze schoorsteen verdeelt als het ware de voorgevel in twee ogenschijnlijke asymmetrische delen, waarbij echter alleen de muren t.o.v. elkaar naar voren respectievelijk naar achteren verspringen en de architectonische uitwerking van de delen iets van elkaar verschillen.

f. Muziektempel en meerdere huizen in Amsterdamse School Stijl.

Voor de aanduiding van dit bouwwerkje als 'muziektempel" ben ik uitgegaan van historische Ansichtkaarten. Dit is tevens de naam waarmee het tegenwoordig in Leens nog altijd wordt aangeduid. Fennema heeft het over een "muziekkoepeel".

In zijn biografie over Reitsema beschrijft Bertus Fennema dat Willem Reitsema actief lid was van muziekkorps Eufonia uit Leens, opgericht in 1897, een vereniging van ouders met hun kinderen op de openbare school. Behalve als blazer fungeerde Reitsema ook wel eens als dirigent van Eufonia, evenals van zangkoor Crescendo. Reitsema combineerde zijn beide passies in het ontwerp van een muziektempel aan de Jan Zijlmasingel. De kosten mochten niet meer dan 1000 gulden bedragen en werden bekostigd door een schenking van notaris A.H. Ages. Reitsema realiseerde het ontwerp samen met Harm Nienhuis (1903-1978), met wie hij sinds 1937 samenwerkte.

Deze open muziektempel staat vrij in het parkje dat grenst aan de Jan Zijlmasingel. Aan de Jan Zijlmasingel ligt een groot aantal vrijstaande huizen naar ontwerp van Reitsema, de koepel is er bijna door omringd. In zijn biografie over Reitsema beschrijft Bertus Fennema de muziektempel als: "opgebouwd op een zeshoekige basis met steunberen van paarsrode gesinterde baksteen, die doorloopt als borstwering van het podium. Daarboven bevindt zich het zeshoekige dak, gedragen door zes houten pilaren. De directe omgeving, bestaande uit een terras en grasperken, is eveneens aangelegd in zeshoekige patronen."

g. Petruskerk.

In de middeleeuwse kerk zijn romaanse, romanogotische en gotische elementen terug te vinden.

De kerk werd gesticht in het begin van de 12e eeuw. Uit die periode dateert het schip, dat werd opgetrokken met tufsteen. Het dwarschip en het koor dateren uit het begin van de 13e eeuw. De huidige herenbank, preekstoel en avondmaalstafel dateren uit de 17e eeuw. Bij de restauratie, die plaatsvond in 1948-1952, kreeg de kerk een deels nieuw interieur.

De oorspronkelijke zadeldakconstructie is in 1863 vervangen door een toren met een spits, waarbij een deel van de tufstenen fundering bewaard is gebleven. De vroegere toren staat afgebeeld op de avondmaalsbeker van Leens uit 1653.

De Petruskerk heeft een orgel van Albertus Antoni Hinsz uit 1734. Het heeft 27 registers, twee manualen en een vrij pedaal. Het houtsnijwerk en de beelden op de orgelkas zijn gemaakt door Theodorus van der Haven en Casper Struiwig.

i. Woningen nr 9 en 7 Amsterdamse School stijl. Zie bijlage.

j. Prachtige panden met name aan de linkerzijde.

Het pand ligt op de hoek van de Hoofdstraat en de R. Ritsemastraat

Voormalige RENTENIERSWONING met aangebouwde GARAGE gebouwd in opdracht van de heer J.

Hekma, toenmalig eigenaar van boerderij "Castor" in Zuurdijk. Als architect werd aangetrokken W. Reitsema uit Leens, die in 1928 een pand ontwierp in een historiserende stijl. De woning die in 1930 gereed was, heeft een skelet van gewapend beton. De tuin wordt van de straat gescheiden door een grindbetonnen muurtje waarop twee stalen buizen zijn bevestigd. Achterin de tuin staat nog steeds de glazen kas die de heer Hekma toentertijd van zijn boerderij meeverhuisde naar zijn nieuwe woning. In 1956 werd de woning verbouwd tot notariskantoor door notaris M.A. Hibma. De indeling van het interieur werd iets gewijzigd en in het dakvlak van de westgevel werd een dakkapel geplaatst.

Valge 2;

RENTENIERSWONING gebouwd in 1910 in opdracht van landbouwer J.L. Toringa, Zuurdijk. Architecten waren vader en zoon K. en G. Hoekzema Kz. uit Groningen. Het pand is opgetrokken in een historiserende stijl met Art Nouveau elementen. In de jaren dertig is aan de oostzijde een GARAGE met washok gebouwd. De woning is deels onderkelderd en is gelegen aan de doorgaande weg van Leens naar Ulrum, op de hoek met R. Ritsemastraat, de weg naar het voormalige station. In de tuin staan onder andere nog een prieelberk, een taxus, een meerstammige beuk, hulst en een buxus uit de bouwtijd.

k. Borg met koetshuis en beeldentuin.

Van 14e eeuwse steenhuis tot 19e eeuwse buitenhuis

De Borg staat als schitterende diamant midden in het landgoed. Door de eeuwen heen hebben er verschillende families gewoond en heeft de Borg zowel innerlijk als uiterlijk meerdere veranderingen ondergaan. In 1953 zijn de laatste bewoners vertrokken en nu bieden de ingerichte kamers een bijzondere kijk in het leven op een landgoed in de 19e eeuw.

l. Hervormde kerk.

De zadeldaktoeren uit 1658 staan op restanten van het vroegere Premonstratenzer klooster 'Oldenklooster'. Dat klooster werd gesticht in 1175. Na de Reductie van Groningen in 1594 werd het klooster grotendeels verwoest en bleef alleen de kloosterkerk over. Deze bleef tot 1811 in gebruik en werd enkele jaren later gesloopt. De huidige kerk is van 1843 en ligt op een verhoogd voormalig kerkhof, nu ingericht als plantsoen. De toren is sinds 1975 eigendom van de Stichting Oude Groninger Kerken.

De toren heeft een mechanisch smeedijzeren uurwerk uit 17e eeuw. De plaatsing van de wijzerplaten aan noord- en zuidkant, gedeeltelijk de galmgaten bedekkend, is allesbehalve fraai te noemen.

In de toren hangt een klok uit 1501, gegoten door Geert van Wou. Deze klok is waarschijnlijk afkomstig uit de toren van de Der Aa-kerk te Groningen kerk. Geert van Wou wordt gezien als een van de belangrijkste luidklokkengieters die Europa gekend heeft, zeker de belangrijkste van zijn tijd. Hij had een eigen bronsgieterij te Kampen. Geert van Wou dankt zijn reputatie vooral aan zijn zware klokken, die hij veelal goot voor steden in Duitsland, zoals Hamburg, Osnabrück (verloren), Recklinghausen (drie klokken, 1500) en Braunschweig (drie klokken, 1502). Voor Erfurt maakte hij in 1497 de beroemde klok Maria Gloriosa. Het gelui van de Domtoren te Utrecht uit 1505 is zijn grootste prestatie; het bestaat uit maar liefst dertien klokken waarvan de zwaarste 8100 kg weegt.

m. Rooms Katholieke Willibrorduskerk.

De in 1868 gebouwde kerk is in de verre omtrek al te zien door onder andere zijn hoge toren. De kerk is ontworpen en gebouwd door P.J.H. Cuypers. In 1925 werd er een orgel aangekocht van de firma Adema te Amsterdam. Het is nog geheel in originele staat.

n. Kunstwerk op kerkhof en baarhuisje.

Op de plek waar eens de kerk stond, bevindt zich alleen nog de begraafplaats, het hek en baarhuisje. Het geheel is erkend als zelfstandig rijksmonument. In 2009 is in het kader van het project 'Op hoogte gedacht', een kunstwerk van Meschac Gaba geplaatst.

Tijdens de Kerstvlod van 1717 kwamen veel mensen om het leven door verdrinking. In het register van weggespoelde en beschadigde Huusen, Verdrongene Menschen etc. wordt bij Wierhuizen vermeld dat 17 huizen verwoest zijn, 40 mensen en tientallen dieren verdronken. Eén van de inwoners van Wierhuizen, Albert, overleeft de ramp op wonderbaarlijke wijze.

Op de plek waar eens de kerk stond, bevindt zich alleen nog het kerkhof met in de zuidoosthoek een lijkenhuisje. In 2009 is in het kader van het project Op hoogte gedacht, een kunstwerk van Meschac Gaba geplaatst. Het gerestaureerde baarhuisje uit de 19e eeuw is het startpunt van de 'Landloop', een wandelroute van ongeveer 2 uur met onderweg informatie over de ontstaansgeschiedenis van het Marne landschap.

o. Petruskerk Pieterburen.

Net als in de Martinikerk Groningen, is het koor van deze 15e eeuwse gotische kerk hoger dan het schip. Rond 1600 is het noordelijke dwarsschip aan het gebouw toegevoegd. De oorspronkelijk vrijstaande toren is in 1805 vervangen door een aan de kerk vastgebouwde toren. Deze toren was solide genoeg om ook als dorpsgevangenis gebruikt te worden. De kerk van Pieterburen heeft een zeer fraai interieur, met opvallend rijk versierde triomfboog door Anthonie Walles, dankzij de bewoners van borg Dijksterhuis. Deze borg, gesloopt in 1903, stond aan de noordkant van het dorp.

Aan de kerk grenst Domies Toen, de botanische tuin van de dominee. In 2006 kreeg de tuin een opvallend entreegebouw van Onyx Architecten. Naast Domies Toen is een theeschenkerij te vinden met een terras aan een oude middeleeuwse waterplaats. Sleuteladres(sen): Hoofdstraat 80 tel. 0595-528401;

Openingstijden

28-10-2019 t/m 05-01-2020 dagelijks 11-16 uur

06-01-2020 t/m 29-03-2020 za+z0 11-16 uur

04-04-2020 t/m 25-10-2020 dagelijks 10-17 uur

p. Boerderijen in Amsterdamse School; Oude dijk 2.

BOERDERIJ bestaand uit een voorhuis met hals en hoofdschuur. Het complex heeft de traditionele plattegrond van een kop-hals-romp boerderij, maar is gebouwd in Amsterdamse Schooltrant. De boerderij heeft alleen aan de zuid- en oostgevel een trasraam van gesinterde baksteen met uitspringende banden. Het voorhuis is opgetrokken in een donkere gesinterde baksteen (voor- en zijgevels) en een rode baksteen (achtergevel). Het dwarsgeplaatste pand is twee bouwlagen hoog en heeft twee trapgevels met daartussen een zadeldak met een zwart geglazuurde muldenpan. De trapgevels eindigen in een gemetselde schoorsteen met kap. Een rechthoekige goot omrandt het dakvlak. De samengestelde vensters hebben houten kozijnen met horizontale roeden onder een rollaag.

De voorgevel (zuid) heeft twee hoekvensters met een gemetselde bloembak ervoor en midden voor een erker met twee grote vensters met twee zijlichten en glas-in-lood bovenlichten. De erker eindigt in een balkon (loggia) met een betonnen vloer, houten plafond en een gemetselde balustrade waarin een houten bloembak met zinken binnenbak is bevestigd. Drie dubbele houten sierpilaren ondersteunen de overkapping. Op de verdieping bevinden zich twee samengestelde kozijnen met elk vier vensters, waarvan er drie een horizontale roedenverdeling hebben. Het venster zonder roeden heeft openslaande ramen. Midden in de gevel prijkt een zandstenen gevelsteen met als opschrift: THEMAHEERDT, ANNO 1925, en in het dakvlak een dakkapel met twee dubbele vensters en een rechthoekige goot. Op beide hoeken van de gevel is een ijzeren vlaggenmasthouder bevestigd.

De westgevel heeft twee samengestelde vensters, asymmetrisch in de gevel geplaatst met eronder een horizontaal zesruits venster. Onder in de gevel een samengesteld kelderraam met diefijzers onder een rollaag. De noordgevel heeft op de begane grond twee samengestelde vensters met onder de rechter een samengesteld kelderraam met diefijzers. Op de verdieping bevinden zich drie dubbele vensters onder een rollaag.

De oostgevel heeft twee kleine verticale glas-in-lood vensters, halverwege de gevel. Tegen deze gevel is een HALS gebouwd van één bouwlaag hoog, waarin de hoofdentree is geplaatst. De hals is ook opgetrokken in een donkere baksteen, met rode baksteen aan de achterzijde. Het zadeldak met geglazuurde muldenpannen eindigt aan de oostkant in een trapgevel. De hoofdentree bevindt zich aan de zuidzijde van de hals en bestaat uit een portiek met een gelakte houten deur met glas-in-lood zijlichten onder een rollaag. Naast de entree een erker met openslaande deuren tussen twee zijlichten, die uitkomen op een betegeld terras omzoomd door gemetselde bloembakken. Een bakstenen trapje van drie treden leidt naar de tuin. In de achtergevel van de hals bevinden zich een samengesteld venster en een deur.

Via een kort plat tussenlid, aan de noord-oostzijde van de hals, is de hoofdschuur met het woongedeelte verbonden. De SCHUUR is overwegend opgetrokken in een licht gesinterde rode baksteen op een trasraam van gesinterde baksteen en heeft een driezijdig rieten schilddak, waar golfplaat overheen is gelegd, tegen een rechte achtergevel. Bij deze gevel zijn verschillende metselverbanden en baksteensoorten toegepast. De noklijn van de achtergevel is doorgetrokken, zodat er een houten hijs huis is gevormd met strakke windveren en een (afgebroken) makelaar. Onder het hijs huis bevindt zich een hijsinstallatie met katrol. Het middengedeelte van de topgevel wordt in beslag genomen door een houten luik (nu vastgezet, vroeger optrekbaar) met aan weerszijden een houten beschoot. In de achtergevel zijn dubbele hoge deeldeuren en kleinere staldeuren geplaatst met aan weerszijden een reeks kleine schuurvensters ter hoogte van de bovendorpel van de staldeuren. Deze vensterreeks herhaalt zich onder de beide beschooten delen van de topgevel.

De noordgevel van de schuur heeft een aankapping met één houten deur erin. De zuidgevel heeft in 1969 houten ventilatieluiken gekregen, de oorspronkelijke deuren zijn toen dichtgemetseld. De westgevel heeft aan de noordkant vier dubbele tweeruitsvensters en een dubbele houten schuurdeur, en aan de zuidkant vier dubbele tweeruitsvensters.

Aan de noordkant van de achtergevel is een TRANSFORMATORHUISJE gebouwd, anderhalve bouwlaag hoog met plat dak en ijzeren deur en luik, dat middels een muurtje met ezelsrug met de schuur is verbonden. In het INTERIEUR, waarin veel Art Déco motieven zijn verwerkt, zijn onder meer vermeldenswaard: de vestibule met granito vloer en decoratieve tegelwand; de hal met granito vloer, het houten cassetteplafond, de bijzonder vormgegeven houten trap en de glasdeuren met glas-in-lood; op de verdieping de glas-in-loodramen die de trapgang van de zolder scheiden.

q. Raadhuisstraat 19 Amsterdamse school en Galerie Raadhuis nr. 17.

Het nieuwe gemeentehuis wordt op 20 december 1930 op Raadhuisstraat nummer 17 in Eenrum geopend. Het is een robuust pand, opgetrokken uit rode baksteen. Het gebouw heeft kenmerken van het zakelijk expressionisme, de strakke Groningse variant van de Amsterdamse School. Kenmerkend voor deze stijl is het spel tussen de horizontale en verticale bouwdelen. Dit komt duidelijk naar voren in de horizontale lijnen van

de voorgevel – nog benadrukt door de roeden in de ramen en de belijning onder en boven de ramen - die worden onderbroken door de monumentale verticaal gerichte entree die asymmetrisch uit de voorgevel naar voren komt.

r.. Kerk en Pastorie in Delftse school (kerkstraat even inslaan.)

De kerk is grotendeels van baksteen gebouwd in de 13e eeuw. Van de oorspronkelijke ingangen rest alleen de zuidelijke. Binnen contrasteren wit gestucte meloengewelven met het donkerbruine meubilair. Het interieur heeft de Beeldenstorm, dankzij pastoor Louwe Fritema, overleefd. De 17e eeuw bracht ingrijpende verbouwingen: de grote toren, voltooid in 1652, grotere ramen die in de 20e eeuw weer vervangen zijn door laatromaanse ramen. De toren heeft door zijn kleur vroeger ook dienst gedaan als herkenningspunt voor de scheepvaart. Tegenwoordig is de kerk onderdeel van het beschermde dorpsgezicht van Eenrum en het ligt aan het Pieterpad. Sleuteladres(sen): Kerkstraat 2; tel. 0595-491872; Pastorie Gebouwd in 1938 naar een ontwerp van de Winsumse architect K.G. Olsmeijer in de stijl van de Delftse School.

s. Boerderij Ernstheem.

De oudste vermelding dateert uit 1281 als *Ernestahusum*, wat mogelijk iets als "huis van Ernst" betekende. Het was toen een [voorwerk](#) van het [klooster Wijtwerd te Usquert](#), dat ook de andere boerderij bezat tot de [reductie](#) in 1594. De oudste delen van de huidige boerderij dateren waarschijnlijk uit rond 1600. Het huis werd sterk verbouwd in 1842 en is rond 2000 in oude stijl teruggebracht. De schuur brandde in 1898 af door een blikseminslag en werd daarop vernieuwd. Om de boerderij ligt een [Engelse tuin](#).

t. Michaelkerk Mensingeweer.

De Michaelkerk van Mensingeweer is een eenvoudige zaalkerk met toren uit de dertiende eeuw in het dorp Mensingeweer in de Nederlandse provincie Groningen.

Het metselwerk van grootformatige kloostermoppen is aan de schip sinds 1842 verborgen onder een witte pleisterlaag. De kerk heeft een orgel van Arp Schnitger uit 1698 met één manueel en een aangehangen pedaal, dat ruim twee eeuwen in de Petruskerk (Pieterburen) heeft gestaan, maar in 1901 naar Mensingeweer kwam. Het orgel is in 2010-2011 door orgelbouwer Mense Ruiten volledig gerestaureerd.

u. Enne Jansheerd Maarhuizen net over de brug.

Kop-hals-romptype waarvoor een dwarshuis is gebouwd; dat is aan de linkerhelft onderkelderde; omlijste ingang met snijraam in bovenlicht; zesruitsvensters. (*bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*)

v. De wijk binnen de volgende straten is bijna geheel uit Amsterdams school stijl gebouwd. C.F. van Sytzeemastraat, Geert Reinderstraat, Regn. Preadiniusstraat. Zie bijlage.

w. Kloosterstraat 4 Amsterdamse school. Zie bijlage.

x. Bibliotheek.

Voormalig openbaar lagere SCHOOLGEBOUW, gebouwd in 1888 door architect H. Wind uit Onderdendam in een Eclectische bouwtrant. Het gebouw staat midden in het dorp met aan de voorzijde een plein en aan de achterzijde een parkeerplaats (voorheen een ommuurd schoolplein). De school had oorspronkelijk zeven lokalen, waarvan twee op de eerste verdieping. In 1964 is de school gesloten en er is nu een bibliotheek in gevestigd. Het gebouw wordt van de straat gescheiden door een klinkerpad met stoepaaltjes. Omschrijving Voormalig SCHOOLGEBOUW opgetrokken in rood-bruine baksteen op een gepleisterd trasraam. Het symmetrisch opgezette pand bestaat uit een hoofdgebouw van twee bouwlagen hoog met aan weerszijden een zijvleugel van een bouwlaag hoog. Aan beide vleugels zit een aankapping. De bouwdelen hebben een zadeldak, gedekt met een nieuwe pan en overstekende houten goten op klossen. Decoratieve gevelbanden met muizetand ingesloten door twee gepleisterde lijsten sieren de gevels. In de voorgevel, boven de hoofdentree staat op een gepleisterde plaquette te lezen: 18 Openbaar Onderwijs 88. Alle vensters van het pand worden afgesloten door een met muizetand gedecoreerde segmentboog met gepleisterde sluitsteen en hebben natuurstenen onderdorpels, met elkaar verbonden door een cordonlijst. De vensters zijn afwisselend vijftienruits en openslaand met zesruits bovenlicht en ze worden via de bovendorpels met elkaar verbonden door een gevelband met gepleisterde vlakjes. Aan de voorzijde van het hoofdgebouw bevinden zich twee paneeldeuren met een getoogd bovenlicht met roedenverdeling, die de hoofdtoegang vormen. Tussen beide deuren zit een vijftienruits venster. Op de verdieping bevinden zich drie vensters, om en om vijftienruits en

openslaand. Bovenin de top een vernieuwde wijzerplaat met aan weerszijden een smal venster met gekruiste roedenverdeling met daarnaast verdiepte, decoratief gemetselde vlakken. De achtergevel heeft dezelfde indeling als de voorgevel, alleen zijn de twee toegangsdeuren hier vijftienruits vensters en heeft de verdieping een houten deur met zesruits bovenlicht tussen twee T-vensters met zesruits bovenlichten en heeft de topgevel twee dichtgezette venstertjes onder een rollaag. De beide zijvleugels hebben aan de voorzijde elk drie vensters, twee vijftienruits met een openslaande in het midden. Onder de dakgoot loopt een fries van verdiepte gemetselde vlakken. In de beide aankappingen bevindt zich aan deze zijde een deur met getoogd tweeruits bovenlicht. Ook bij de vleugels is de achtergevel identiek aan de voorzijde. Hetzelfde geldt voor de zijgevels: zowel de rechter- als de linker gevel van de aankapping hebben in het midden een iets uitgebouwd deel met vijf hooggeplaatste venstertjes en in de plint twee dichtgemetselde keldervensters onder een strek. Aan weerszijden van het uitgebouwde deel bevinden zich twee tweeruitsvensters. Boven de vensters loopt een cordonlijst en onder de vensters een uitgemetselde decoratieve gevelband.

ij. Oude gemeentehuis nu biologische levensmiddelenwinkel.

Twee bouwlagen hoog gemeentehuis op vierkante plattegrond met aan westzijde één bouwlaag hoge rechthoekige aanbouw. Pand is opgemetseld van rode baksteen en wordt gedekt door een samengesteld dak met namaakleien. Voorgevel, oostgevel, van gemeentehuis heeft een asymmetrische gevelindeling: op zuidelijke hoek een topgevel en op noordelijke hoek een toren op vierkant plattegrond; voorgevel heeft een trasraam van gesinterde donkerpaarse baksteen die beëindigd wordt door een natuurstenen waterlijst; ter hoogte van de middendorpels van de vensters op elke bouwlaag een gevelband van geglazuurde bruine baksteen. Vensters zijn verticaal en worden beëindigd door een gedecoreerde natuurstenen latei.

z. Herberg de Gouden Karper.

De geschiedenis van Herberg de Gouden Karper gaat terug tot 1570. In een tijd dat een herberg nog een veilig toevluchtsoord was voor vermoeide reizigers. Eén van de bekende gasten in die tijd was Marnix van Sint Allegonde, die volgens de overleving het Wilhelmus heeft geschreven.

In aanleg vermoedelijk 17e eeuws witgepleisterd huis op rechthoekige plattegrond, onder met rode pannen gedekt zadeldak tussen puntgevels met schoorsteen en vlechtingen langs de geveltoppen; eenvoudige gootlijst; staaftankers; plint. Houten deuromlijsting bestaande uit een door Ionische pilasters gedragen hoofdstel. Het gebouw doet 19e eeuws aan dankzij bepleistering en T-vensters. (*bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*)

a1. Jacobijnenhuis aan het eind van de havenstraat aan de linkerkant is in de 17e eeuw gebouwd maar bevat resten van het oude abtenhuis (abt hoofd van een klooster) uit de 13e of 14e eeuw.

a.2 Veel panden hebben een Rijksmonumentenstatus aan de Havenstraat.

Bijlage belangrijkste kenmerken Amsterdamse school:

1. Constructie
  1. Als gewapend beton voor de constructie is gebruikt, dan wordt dat door een bekleding van bakstenen aan het oog onttrokken.
  2. Bij gebruik van gewapend beton ligt vaak een accent op de horizontale lijnen.
  3. De toepassing van baksteen is decoratief en kenmerkt zich door:
    1. Meerdere kleuren baksteen.
    2. Baksteen met verschillende vorm en textuur.
    3. Afwisseling in de metselverbanden. Decoratieve sierverbanden komen veel voor.
    4. Het metselwerk toont meestal diepe voegen. De stoot-voegen zijn echter vaak vol gevoegd, waardoor een horizontaal accent ontstaat.
    5. In delen van het metselwerk zijn de stenen niet recht op elkaar geplaatst, maar iets ten opzichte van elkaar ver-schoven. Daardoor ontstaat een reliëf in de gevelwand.
    6. Vlakke geveldelen worden afgewisseld met in- en uit-springende geveldelen.
2. Ontwerp in grote lijn
  1. Als een architectonisch geheel ontworpen met de omgeving.
  2. Een expressieve en plastische vormgeving.
  3. De hoofdopzet is symmetrisch.
  4. Opvallender echter is de asymmetrie in de detaillering.
  5. Rijke schaduwwerking door de open voegen in het metselwerk en de verspringingen in de gevelwanden.
3. De hoeken
  1. Op de hoeken is meestal de traditionele rechte lijn van de twee elkaar snijdende gevelvlakken doorbroken. De “hoek-oplossing” is belangrijk in de bepaling of een gebouw tot de Amsterdamse School moet worden gerekend of niet.
  2. De hoeken zijn vaak hoger dan de middengedeelten van de gevels; soms zelfs torenachtige partijen. Ook het einde van een bouwcomplex in een langere rij gevels, wordt vaak op die manier geaccentueerd.
  3. Er wordt gebruik gemaakt van concave en convexe vormen. Met name op de hoeken zijn die toegepast.
4. De straatwand, talrijke in- en uitspringende delen.
  1. Erkers en balkons.
  2. Ramen en balkons zijn vaak decoratief in de gevel geplaatst. Het verwijt wordt wel gemaakt dat dat meer de compositie ten goede komt en mogelijk minder het woongenot.
  3. Duidelijke accenten bij de trappenhuisen.
  4. Inspringende, geaccentueerde portieken.
  5. Een golvende daklijn.
  6. Bij platte daken wordt de daklijn vaak geaccentueerd.
  7. Ver naar beneden doorlopende afdaken.
  8. Pannendaken zijn vaak zó steil dat zij een verlengstuk van de gevel vormen. Een bekleding van het hoogste deel van de gevel met pannen komt ook voor.
5. Ingangspartijen
  1. In een portiek zijn deuren vaak niet in hetzelfde vlak geplaatst, maar vormen zij samen (en met het gevelvlak) een stompe hoek.
  2. Aan de vormgeving van de deuren is bijzondere aandacht besteed.
6. Ramen hebben vele, vooral horizontale onderverdelingen. De maten van de afzonderlijke ruitjes zijn door deze “roedeverdeling” in horizontale richting (aanzienlijk) groter dan in verticale richting. Bij “opknappbeurten” en renovaties zijn de oorspronkelijke ramen nogal eens vervangen door grote ramen zonder roedeverdeling. “Makkelijker schoon te houden” is vaak het motief. Ramen hebben vaak de vorm van een trapezium, schild of parabool. Vaak wordt glas in lood toegepast.

